

Agnieszka Otłowska

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy
w Warszawie*

ZAROBKOWANIE LUDNOŚCI BEZROLNEJ (W ŚWIETLE BADAŃ IERIGŻ-PIB)

EARNINGS OF RURAL POPULATION (IN IERIGŻ-PIB SURVEYS)

Słowa kluczowe: wieś, ludność nierolnicza, źródła utrzymania

Key words: rural areas, non-farming population, sources of income

Synopsis. Udział rodzin bez gospodarstw rolnych w populacji rodzin wiejskich systematycznie wzrasta. W okresie od 1988 do 2005 r. zwiększył się o ponad 15 punktów procentowych. Analiza danych o osobach pracujących na wsi jest jednym z elementów określających zakres zamian zachodzących w strukturze zawodowej ludności wiejskiej, co z kolei wiąże się z rozwojem gospodarczym tych obszarów.

Wstęp

Pod koniec lat 80. rodziny użytkujące gospodarstwa rolne stanowiły niemal 59% populacji rodzin wiejskich¹. Przemiany w rolnictwie i strukturze agrarnej, zmiany warunków produkcji i sprzedaży produktów rolniczych spowodowały konieczność odchodzenia części ludności wiejskiej z gospodarstw rolnych i poszukiwania nowych możliwości zarobkowania poza rolnictwem.

Celem pracy była prezentacja wyników badań na temat zarobkowania ludności nierolniczej opracowanych na podstawie danych pochodzących z ankiety przeprowadzonej w 2005 roku. Charakterystyka tej zbiorowości według aktywności zawodowej, statusu zatrudnienia, miejsca pracy i sektora stanowi ważny element w opisie zmian społeczno-demograficznych zachodzących na obszarach wiejskich.

Badaniami objęto 4988 rodzin bezrolnych zamieszkałych w 76 wsiach. Ich odsetek w ogólnej liczbie ankietowanych rodzin wiejskich kształtował się na poziomie ok. 57% w 2005 r., a od 1988 roku zwiększył się o ponad 15 punktów procentowych [Chmieliński, Otłowska 2007]. Proces ten jest następstwem zjawiska systematycznego ograniczania liczby miejsc pracy w rolnictwie, w związku z czym osoby dotychczas związane z pracą w gospodarstwie rolnym zmuszone są poszukiwać nowych źródeł utrzymania. Z kolei, część z osób prowadzących do niedawna gospodarstwa rolne, ze względu na osiągnięcie wieku emerytalnego kończy swoją działalność produkcyjną.

Zarobkowanie ludności nierolniczej

W ujęciu przestrzennym, zróżnicowanie w udziale rodzin bezrolnych było niewielkie, o czym może świadczyć wartość współczynnika zmienności² $V_s=20,7\%$. Spośród wszystkich ankietowanych rodzin, najwięcej niezwiązanych z gospodarstwem rolnym zamieszkiwało w makroregionach północnym i południowo-zachodnim (odpowiednio 76 i 74%). Należy zauważyć, że na tych obszarach od lat występuje wysoki odsetek gospodarstw domowych, uzyskujących dochody z innych źródeł niż rolnictwo. Wiąże się to przede wszystkim, z ograniczonymi możliwościami zatrudnienia w rolnictwie na tych terenach ze względu na znaczną liczbę dużych obszarowo gospodarstw rolnych powstałych na bazie majątku państwowych gospodarstw rolnych. W pozostałych makroregionach, udział rodzin bezrolnych kształtował się powyżej 50%, za wyjątkiem makroregionu środkowo-wschodniego, gdzie był najmniejszy i wynosił 46%.

---

¹ Dane na podstawie ankiety IERiGŻ 1988.

² Przyjęto następujące przedziały współczynnika: do 20% – zróżnicowanie wartości cech jest niewielkie, do 50% – zróżnicowanie wartości cech jest średnie, powyżej 50% – zróżnicowanie wartości cech jest duże.

Różnym natężeniem charakteryzował się natomiast przyrost odsetka rodzin niechłopskich na poszczególnych obszarach. Największy (3,8 p.p.) był w makroregionie południowo-wschodnim, gdzie w 2000 r. udział tej grupy społecznej był jednym z najniższych (47,2%). Z kolei w północnych częściach kraju, gdzie ponad trzy czwarte rodzin wiejskiej utrzymywało się z nierolniczych źródeł, przyrost ten był najmniejszy (1 p.p.), co należy tłumaczyć bardzo wysokim udziałem tej grupy w latach poprzednich.

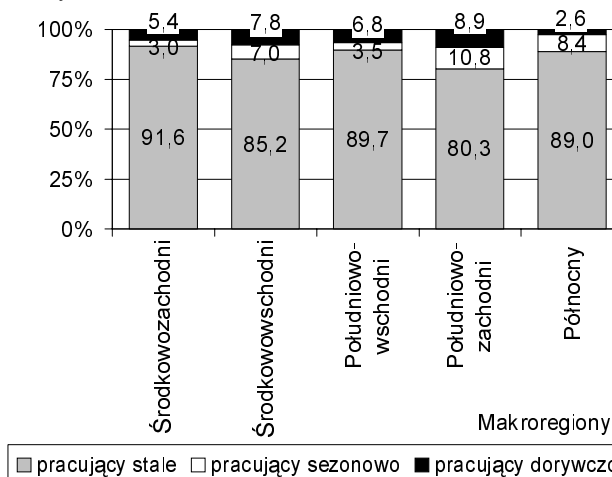
W populacji rodzin bezrolnych było 8764 osób w wieku produkcyjnym³, ponad połowa z nich (52,7%) była aktywna zawodowo. Wskaźnik obciążenia demograficznego⁴ zmniejszył się z blisko 82 w 2000 do 70 w 2005 roku. Spadek ten był wynikiem przede wszystkim znacznego zmniejszenia się obciążenia ludnością wiejską w wieku przedprodukcyjnym z 48 do 38. Co prawda wskaźnik ten w odniesieniu do ludności poprodukcyjnej również obniżył się z 34 do 32, ale w znacznie mniejszym stopniu.

Największy odsetek pracujących odnotowano w makroregionie południowo-wschodnim i południowo-zachodnim odpowiednio 58,2 i 56,9%, a najmniejszy w makroregionie północnym tylko 43,7%. Dysproporcje te należy ocenić jako niewielkie, na co wskazuje wartość wskaźnika zmienności $V_s = 9,9\%$.

Spośród osób zarobkujących prawie 87% było zatrudnionych na stałe, co może przemawiać za ukształtowaną sytuacją zawodową tej grupy, bo często bezrobocie na wsi wynika ze słabej motywacji do poszukiwania pracy, braku wiary w to, że można pracę znaleźć, a nie z braku miejsc pracy. Pozostałe osoby pracowały dorywczo (od 1 do 75 dni w roku) lub sezonowo (od 76 do 180 dni w roku).

Młodzi ludzie, w wieku do 25 lat, dwa razy częściej podejmowali pracę sezonową niż dorywczą, natomiast osoby w wieku 25-60 lat częściej pracowały dorywczo, niż sezonowo. Dane te potwierdzają powszechnie występującą zależność pomiędzy wiekiem, a możliwością znalezienia zatrudnienia.

W ujęciu przestrzennym (rys. 1) nie odnotowano znaczących dysproporcji pomiędzy makroregionami, większość pracujących miała zatrudnienie o charakterze stałym. W makroregionach: środkowozachodnim, środkowowschodnim i południowo-wschodnim więcej osób pracowało dorywczo niż sezonowo. Z kolei w północnej i południowo-zachodniej części kraju odnotowano odwrotną sytuację, więcej osób uzyskiwało dochody z pracy sezonowej niż z okazjonalnej, ponieważ jest tam mniejszy odsetek rodzin rolniczych, więc i trudniej zatrudnić się dorywczo, dodatkowe zajęcie można znaleźć jedynie w wtedy, gdy występuje duże nasilenie prac polowych. Spośród wszystkich zarobkujących 91,6% stanowiły osoby zatrudnione jako pracownicy najemni, pozostali pracowali na własny rachunek prowadząc jednoosobową działalność gospodarczą (6%) lub jako przedsiębiorcy zatrudniający pracowników (2,4%). Omawiając status zatrudnienia osób bezrolnych należy zauważyć, że we wszystkich makroregionach najbardziej rozpowszechnioną postacią zatrudnienia była praca najemna (tab. 1). Na tych terenach, gdzie udział tej formy był relatywnie najmniejszy (makroregion południowo-wschodni i południowo-zachodni), występował najwyższy odsetek przedsiębiorców (odpowiednio 3,4 i 3,6%). Równie ważnym elementem charakteryzującym zarobkowanie ludność bezrolnej była alokacja miejsc pracy. Wśród badanej zbiorowości blisko 58% osób znalazło zatrudnienie w mia-

Rysunek 1. Struktura ludności bezrolnej aktywnej zawodowo w poszczególnych makroregionach

Źródło: obliczenie własne na podstawie ankiety IERiGŻ 2005.

³ Przyjęto za GUS, osoby w wieku produkcyjny: kobiety 18-59 lat i mężczyźni 18-64 lata.

⁴ Wskaźnik obciążenia demograficznego obliczono jako liczbę ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Tabela 1. Terytorialne zróżnicowanie według statusu zatrudnienia

Makroregion	Statut zatrudnienia [%]		
	pracownicy najemni	praca na własny rachunek	przedsiębiorca
Ogółem	91,6	6,1	2,3
Środkowozachodni	93,6	4,2	2,2
Środkowowschodni	91,3	7,5	1,2
Południowo-wschodni	90,3	6,3	3,4
Południowo-zachodni	90,7	5,7	3,6
Północny	93,6	5,7	0,7

Źródło: obliczenie własne na podstawie ankiety IERiGŻ 2005.

stach, pozostałe pracowały w tej samej wsi, w której mieszkały (20,6%) lub w innej (21,8%). Porównując te dane z informacjami o statusie zatrudnienia, potwierdza się, że o zarobkowaniu pracowników najemnych (których w badanej zbiorowości było najwięcej) w głównej mierze decyduje możliwość zatrudnienia w mieście, ponieważ blisko 60% z nich pracowała właśnie na tych terenach. Z kolei większość przedsiębiorców (59,6%) i osoby pracujące na własny rachunek (44,3%) jako miejsce swojej pracy wybierali wieś, w której zamieszkiwali.

Aktualizując dane z poszczególnych makroregionów można stwierdzić, że wstępowanie wymienionego zjawiska było zróżnicowanie przestrzenne. Rola pozawiejskiego rynku pracy w kształtowaniu struktury zarobkowania ludności nierolniczej najbardziej zaznaczyła się w makroregionie południowo-zachodnim, gdzie blisko 65% ogółu ludności pracującej była zatrudniona w mieście. Podobna sytuacja miała miejsce na północnych terenach kraju (64%). Z kolei odmienne cechy charakteryzowały makroregion środkowozachodni, gdzie liczebność pracujących w miastach była relatywnie najniższa i wynosiła niespełna 44%. Tam również było najmniej pracowników najemnych zatrudnionych w miastach.

Przy omawianiu tego zagadnienia należy również wspomnieć o sektorach, w których funkcjonowały firmy, dające zatrudnienie osobom z rodzin nierolniczych. Z badań wynika, że najczęściej osób pracowało w zakładach prywatnych (63,5%), a najmniej w spółdzielniach (2,7%). Największy odsetek zatrudnionych w sektorze prywatnym odnotowano w makroregionie południowo-zachodnim (70,3%), a z kolei najmniejszy w środkowowschodnim (56,0%). Zatem i w tym przypadku można mówić o przestrzennym zróżnicowaniu w sektorze pracy ludności nierolniczej.

Podsumowanie

Wraz z postępem przemian społeczno-ekonomicznych wsi, zwiększa się udział ludności nierolniczej w wiejskiej populacji. Można przypuszczać, że proces ten będzie pogłębiał się w przyszłości. Jedną z przyczyn może być utrzymujący się napływ na obszary wiejskie ludności miejskiej w celach osadniczych. Wynika to z różnic w kosztach życia w mieście i na wsi, utrudnień w sferze komunikacji samochodowej w miastach oraz związanych z niższym komfortem życia. Powszechność występowania samochodów osobowych wpływa na mobilność zawodową ludności oraz na decyzję o migracji na tereny wiejskie. Również rozwój infrastruktury handlowo-usługowej sprawia, że fakt mieszkania na wsi nie wiąże się z tyloma niedogodnościami, co w ubiegłych dekadach. Należy także zauważyć pozytywne strony dla obszarów wiejskich takiej migracji. Dzięki napływowi ludzi z miasta postępuje proces urbanizacji wsi. Dla rozwoju ekonomicznego wsi duże znaczenie mają również dobra infrastruktura drogowa i telekomunikacyjna. Na terenach wiejskich, gdzie sieć dróg jest znacznie gorzej rozwinięta, niż w innych częściach kraju, a dojazdy do pracy utrudnia dodatkowo brak połączeń komunikacji publicznej możliwości zarobkowania pozostają ograniczone. Innym czynnikiem wpływającym na lokalny rynek pracy jest odległość wsi od aglomeracji miejskiej, która pozytywnie oddziaływała na możliwości zarobkowania ludności wiejskiej.

Literatura

Chmieliński P., Otłowska A. 2007: Zmiany w strukturze społeczno-demograficznej ludności nierolniczej w latach 2000-2005. IERiGŻ, Warszawa.

Summary

Share of non-farming families in rural population is systematically increasing. In 1988-2005 it went up by more than 15 percentage points. Analysis of data on population working at rural areas is an important factor of changes in employment structure of rural inhabitants, what influences on economic development of rural areas.

Adres do korespondencji:

dr inż. Agnieszka Otłowska
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy
Zakład Polityki Społecznej i Regionalnej
ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
tel. (0 22) 505 45 62, e-mail: otłowska@ierigz.waw.pl